

TUSSEN SPOOR EN PASTOOR
DE GESCHIEDENIS VAN DE UTRECHTSE WIJK
NIEUW ENGELAND

TUSSEN SPOOR EN PASTOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE UTRECHTSE WIJK NIEUW ENGELAND

Eddy Habben Jansen

COLOFON

Tussen spoor en pastoor

De geschiedenis van de Utrechtse wijk
Nieuw Engeland
Eddy Habben Jansen

Ontwerp en vormgeving: Miranda de Groot,
Twin Media bv
Tekstcorrectie: John Franssen
Uitgever: Donald Suidman,
www.bbpublishers.nl/nieuw-engeland

100jaarschimmelplein@gmail.com

ISBN 9789491757402
Eerste druk, oktober 2016

Dit boekje is mede tot stand gekomen door
een bijdrage uit het Initiatievenfonds

© Beheergroep Schimmelplein,
www.schimmelplein.nl

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm,
social media of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toe-
stemming van de uitgever.

De foto's in dit boekje zijn afkomstig van
bewoners, oud-bewoners, de beheergroep
Schimmelplein, het archief van Jong Utrecht
en Het Utrechts Archief. Mocht u vinden
dat er rechten op foto's zijn geschonden,
neemt u dan contact op met de uitgever.

► **Foto omslag** De Vleutenseweg gezien in
westelijke richting, nabij de huidige bus-
halte Hasebroekstraat (omstreeks 1900).

INHOUD

Voorwoord	5
Waar ligt Nieuw Engeland?	6
Voorgeschiedenis	12
Ontwikkeling als woonwijk	18
De eerste bewoners	19
De wijk groeit verder	22
Woningnood en wederopbouw	25
Renovatie, sloop en nieuwbouw	26
Voorzien van alle moderne comfort	28
De rol van de R.K. Kerk	30
Een nieuwe parochie	30
Doodzonde	32
Teruglopend kerkbezoek	33
De Villa Nova	37
De mensen in Nieuw Engeland	38
Een Rooms-rode wijk	38
Tweede Wereldoorlog	40
Woningnood en nieuwkomers	42
Schimmelplein, hart van de wijk	44
Een zwarte moddervlek	44
Oase of hangplek?	45
Herinrichting	46
Schimmelplein	46
Initiatief uit de buurt	50
Activiteiten	52
Schimmelplein	52
Op iedere hoek een winkel	56
Sociale activiteiten	66
Korfbalvereniging SKV	67
Wijkcomités en bewonersgroepen	68
Buurthuizen	70
Jong Utrecht	71
Scouting	73
Emma	74
Cremertuin	74
Wordt vervolgd	76
Over de auteur	78
Noten	79

VOORWOORD

In het voorjaar van 2016 maakte de Beheergroep Schimmelplein plannen voor de viering van het honderdjarig bestaan van het plein. Volgens de overlevering was het plein in 1996 tachtig jaar oud en dus werd het tijd voor een eeuwfeest. De viering werd aangekondigd en de jubileumcommissie richtte alvast een groep in op Facebook. We begonnen daar oude foto's en verhalen te delen en maakten veel reacties los. Buurtgenoten en oud-bewoners kwamen met hun eigen foto's en verhalen. Tegelijkertijd begon ik wat onderzoek te doen ik kranten en archieven. Ik vond van alles, maar eigenlijk geen aanwijzingen dat het Schimmelplein in 1916 werd geboren. Als kale vlakke bestaat het waarschijnlijk al iets langer, als officiële kinderspeelplaats pas sinds 1926.

De oude afbeeldingen en anekdotes die de ronde deden bleven niet beperkt tot het Schimmelplein. Je kunt het plein niet los zien van de wijk en dus breidde ons geschiedenisproject zich langzaam maar zeker uit naar heel Nieuw Engeland. Honderden mensen werden lid van de groep op Facebook, maar ook op het schoolplein en tijdens straatborrels kwam de geschiedenis van de wijk steeds vaker ter sprake. Ook zonder jubileum is de geschiedenis van de wijk immers de moeite waard! En zo kunnen we de buurt ook zonder verjaardagsfeest deze kleine geschiedenis van de wijk presenteren.

Het is onmogelijk om iedereen te bedanken die een bijdrage heeft geleverd. Dus beperk ik mij tot een paar mensen. Jack Giel, die al meer dan 90 jaar in de buurt woont en zich alles lijkt te herinneren. Mariet Crijns, die in de jaren tachtig en negentig hielp het Schimmelplein weer leefbaar te maken en daarover een prachtig archief beheert. Sandra Verriet en Luuk van Dinter, betrokken bij de organisatie van reünies van Jong Utrecht en daarmee een bijzondere collectie hebben opgebouwd. En uiteraard de leden van de commissie, die meelazen en meewerkten: Bob Karhof, Donald Suidman, Serge Calon en John Franssen.

Ik wens de lezers een mooie reis door het verleden van de wijk!

Eddy Habben Jansen

WAAR LIGT NIEUW ENGELAND?

De geschiedenis van een wijk is lastig te vangen in een boekje. Het grootste deel van de geschiedenis heeft zich afgespeeld achter al die voordeuren, of op momenten waarover niemand ooit iets heeft opgeschreven. Bij het samenstellen van dit boekje heb ik mij moeten baseren op kranten, boeken en archieven, en op verhalen van een beperkt aantal buurtbewoners. Er zijn nog duizenden verhalen over Nieuw Engeland te vertellen. Dit boekje helpt hopelijk die verhalen naar boven te brengen, zodat ze doorverteld kunnen worden.

Wat wel en niet tot de geschiedenis van de wijk behoort bepaalt iedereen uiteindelijk zelf. En in het geval van Nieuw Engeland is er zelfs discussie over het grondgebied. Op de vraag waar de grens van de wijk ligt zijn meerdere antwoorden mogelijk. Rond 1920 werd de naam gebruikt voor de nieuwbouwwijk die was verrezen op de grond van boerderij Veelust. Waar nu de nieuwbouw van het Verdomhoekje staat stonden al veel eerder huizen. Volgens die redenering zou het niet bij de 'nieuwe' wijk horen. Na 1920 werd er doorgebouwd in westelijke richting, voorbij het Schimmelplein. Iedereen lijkt het erover eens te zijn dat Nieuw Engeland verder strekt dan het Schimmelplein, maar hoe ver? In 2004 schreef de voorzitter van het toen tien jaar oude Samenwerkingsverband Nieuw Engeland dat men zich richtte op het gebied van het Wolff en Dekenplein tot en met de Hasebroekstraat. Die omschrijving ben ik vaker tegengekomen, maar er zijn bewoners ten westen van de Hasebroekstraat die zich ook bewoner van Nieuw Engeland voelen. Sommigen vinden dat de grens zelfs in de buurt van het Majellapark ligt.

Je buurt is waar je naar school gaat, waar de buurtwinkels zijn die je bezoekt, waar je via organisaties en buurtevenementen mensen kent, of waar je vroeger naar de kerk ging. Dit boekje gaat vooral daarover: over de sociale verbanden in de wijk, de kerk, de winkels, de scholen en organisaties en over wat zich zoal afspeelde op het centraal gelegen Schimmelplein. Voor die geschiedenis zijn de exacte grenzen minder belangrijk. Eén grens staat echter wel vast: de spoorlijn richting Gouda. Het spoor speelde ook op een andere manier een grote rol bij het ontstaan van de wijk. Onder de eerste bewoners waren veel spoorwegmedewerkers. Ook staat vast dat in de eerste tientallen jaren de katholieke kerk een grote rol speelde. Lang niet iedereen was katholiek, maar de grote kerk aan het Schimmelplein symboliseerde de sterke aanwezigheid van de R.K. kerk. Nieuw Engeland was in die jaren een wijk tussen spoor en pastoor.

› Uit 1980

► Ca. 1930

► Uit 1939

► Uit 1945

► Ca. 1985

► Uit 1996

► Uit 1999

VOORGESCHIEDENIS

1

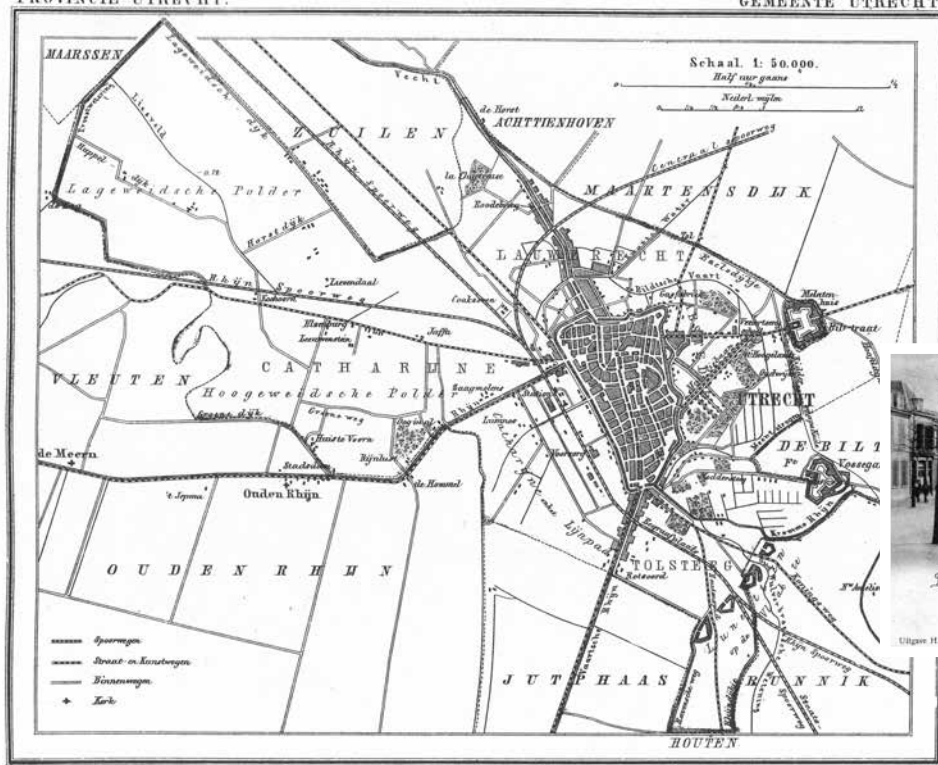
Wie nu over de Vleutenseweg richting Leidsche Rijn rijdt, kan het zich nauwelijks voorstellen: een eeuw geleden was dit een smal boerenweggetje langs een vaart. 'Je kon er voetballen omdat er nauwelijks verkeer was'¹. In Lombok stonden de eerste huizen, rechts van de Vleutenseweg zou je vooral weiland hebben gezien. En toch gaat de geschiedenis hier een kleine duizend jaar terug.

In 1865 maakt J. Kuypers een kaart van de gemeente Utrecht voor zijn bekende gemeentekaart. Hij brengt alle gemeenten in Nederland in kaart, een unieke momentopname van de bewoonde delen van Nederland. Het overgrote deel van de bebouwing in de gemeente Utrecht ligt dan nog binnen de singels. In het noorden staan langs de Vecht in Lauwrecht ook vrij veel huizen, net als in het zuiden langs de Vaartse Rijn. Verder zijn op Kuypers' plattegrond alleen losse gebouwen te zien: vrijstaande huizen, boerderijen en landhuizen langs de Maliebaan, de Bilstraat en andere oude uitvalswegen. De Vleutenseweg is ook zo'n oude uitvalsweg, een smalle weg die al zo'n achthonderd jaar langs de vaart naar het westelijk gelegen Vleuten loopt. Als we op de kaart de Vleutenseweg vanaf de spoorlijn volgen naar het westen, is het gebied aan de rechterkant onbebouwd. Waar nu de wijk Nieuw Engeland ligt grazen koeien. Het eerste gebouw dat we aan de rechterkant tegenkomen is het huis Jaffa, ter hoogte van het huidige Majellapark. Helemaal nauwkeurig is de kaart niet, er stonden ook wel wat kleinere huizen aan het begin van de Vleutenseweg. Kuypers'

› Gezicht vanaf de herberg Jaffa, 1799

kaart geeft niettemin een goed beeld van de situatie in 1865. Wie vanuit uit de stad de Vleutenseweg naar het westen neemt is meteen voorbij de spoorlijn buiten de bebouwde kom. Het land aan de rechterkant van de Vleutenseweg is in handen van particuliere grondbezitters. De meesten zijn zelf geen boer, maar verpachten het land. In 1832 zijn de percelen waarop later de wijk gebouwd zou worden onder andere eigendom van rentenier Nicolaas Cornelis Witter, koopman J. Coenraad Plieger jr. en 'vleeschhouwer' Arie Post. Je kunt dan nog door de weilanden van de Vleutenseweg naar de Amsterdamsestraatweg lopen. Pas vanaf 1839 rijden de eerste treinen in Nederland en in 1843 wordt de spoorlijn van Utrecht naar Amsterdam geopend. Ruim tien jaar later, in 1855, wordt de spoorlijn van Utrecht richting Gouda en Rotterdam aangelegd, min of meer parallel aan de Vleutenseweg. Dat is de situatie die we zien op Kuypers' kaart uit 1865: een spoorlijn met aan beide kanten weilanden.

1865

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

- > links Plattegrond van Utrecht in Kuypers Atlas, 1865
- > onder Het St. Jobs Gasthuis, 1744 met de ruïne van molen De Kat

Uitgave H. E. Sandtman, Utrecht.

Die weilanden zijn er sinds de 11^e eeuw. De Vleutense Wetering of Vleutensevaart wordt dan aangelegd om de stand van het grondwater te verlagen en het land geschikt te maken voor landbouw. In 1122 krijgt Utrecht stadsrechten en mogen stadsmuren en de stadsbuitengracht worden aangelegd. De vaart stroomt daarna vanaf de nieuwe singel richting Vleuten en begint ter hoogte van de Catharijnepoort, vlakbij het huidige Tivoli-Vredenburg. Buiten deze poort ontstaat later al wel enige bebouwing, bekend als de buurt Buiten Catharijne. Grote delen van deze buurt worden in 1672 door Franse troepen verwoest. De naam komen we nog altijd tegen in het kadaster: Nieuw Engeland ligt in de kadastrale gemeente Catharijne.

Iets voorbij waar nu de Daalsetunnel ligt, wordt rond 1504 het St. Jobs Gasthuis gebouwd, een langwerpige gebouw met

een klokkentorentje. Buiten de stad is het een geschikte plek om mensen met besmettelijke ziektes zoals syfilis en lepra te verplegen². Het gasthuis overleeft de Franse verwoestingen en is later ook nog enige tijd militair hospitaal. Het wordt rond 1820 gesloopt. Iets verder naar het westen, waar nu de Vleutenseweg op het Westplein begint, staat vanaf 1746 molen De Kat. Deze brandt in 1877 af en de romp van de molen wordt uiteindelijk in 1909 gesloopt. Op oude foto's van de Vleutenseweg is de ruïne van de molen nog te zien.

Voorbij het gasthuis en de molen begint het echte platteland. Vanuit de stad gezien ligt rechts van de Vleutenseweg de Lage Weide, en aan de linkerkant de Hoge Weide. Namen die we nog altijd kennen, maar nu alleen iets verderop worden gebruikt, voor het bedrijventerrein en voor een deel van

► Advertentie bij opening van de spoorlijn, 1855

De spoorlijn

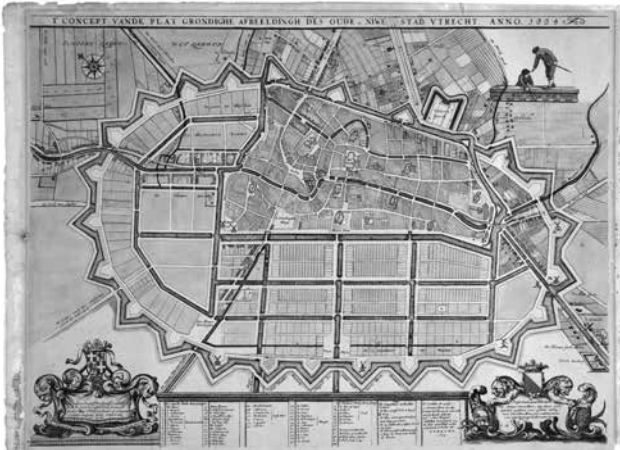
Op 21 mei 1855 rijdt de eerste trein van de Nederlandsche Rijn-Spoorweg Maatschappij (NRS) van Utrecht naar Gouda. Om Rotterdam te bereiken, moeten passagiers dan in Gouda nog overstappen op een stoomboot, die twee keer aansluiting biedt op de trein. Twee maanden later volgt de feestelijke opening van de rechtstreekse spoorverbinding tussen Utrecht en Rotterdam. Vanaf het station in Utrecht loopt de spoorlijn door de weilanden richting Woerden, Gouda en Rotterdam. Tot op heden is het een belangrijke scheidslijn in de stad, die niet alleen de vorm van de wijk Nieuw Engeland bepaalt, maar ook maar op enkele plekken door het verkeer kan worden gekruist. Doorgaand verkeer heeft daarom in Nieuw Engeland weinig te zoeken. De spoorlijn heeft ook op een andere manier invloed. Utrecht wordt het administratieve centrum van de spoorwegen, wat zorgt voor veel werkgelegenheid. In 1890 koopt de staat de NRS en worden de lijnen overgenomen door de Staatsspoorwegen (SS), die later opgaat in de Nederlandse Spoorwegen. Veel van de eerste bewoners van Nieuw Engeland werken voor de Staatsspoorwegen.

de wijk Leidsche Rijn. Het deel van de Lage Weide dat tegen de stad aan ligt heet ook wel Papenweide, een term die rond 1890 nog wordt gebruikt, als de eerste huizen in het huidige Verdomhoekje er al staan. Ook wordt de naam Papaverveld wel gebruikt. Een laatste naam die het gebied krijgt, is een verwijzing naar de naam van een boerderij: Veelust. Deze boerderij stond waar nu de hoek van de Vleutenseweg en de Douwes Dekkerstraat is. De boerderij wordt waarschijnlijk rond 1840 gebouwd³. De verkoop van deze boerderij met landerijen maakt rond 1910 de bouw van Nieuw Engeland mogelijk. In de eerste jaren wordt de wijk daarom ook Veelust genoemd.

Hoewel de stad dus pas na 1865 flink groeit, bestonden de plannen daarvoor al veel langer. Zo is er in 1664 het uitbreidingsplan van Hendrick Moreelse, hoogleraar en burgemeester. Hij maakt een gedetailleerd plan met kaarten waarop aan de westkant van de stad tal van nieuwe grachten te zien zijn. Het doet denken aan de Amsterdamse grachtengordel, onderdeel van een vergelijkbaar uitbreidingsplan. In Utrecht blijft het bij plannen. Pas in 1824 volgt een belangrijke stap op weg naar groei: de stadswallen en muren worden gesloopt. De oude verdedigingswerken hebben na zevenhonderd jaar trouwe dienst geen militaire functie meer. Langs de singels worden de parken aangelegd, die nu nog altijd het aanzicht van de binnenstad bepalen. Ter verdediging van de stad zijn aan de oostkant forten gebouwd die

► Vleutenseweg tussen 1890 en 1905

› Het plan Moreelse, 1664

onderdeel uitmaken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Om de vijand tegen te houden, kan het land onder water worden gezet en worden doorgaande wegen verdedigd met forten. Die doorgaande wegen liggen namelijk hoger en komen niet onder water te staan. Op de kaart van Kuyper is de halve ring van forten ten oosten van de stad goed te zien. We zien bijvoorbeeld het fort de Bilt, tussen 1819 en 1821 gebouwd om aanvallen vanuit de richting De Bilt tegen te houden. De Waterlinie zal nooit dienst doen in een oorlog, maar maakt het wel mogelijk om de stad buiten de muren en dus buiten de singels uit te bouwen. Toch zal het na de sloop van de stadsmuren nog ruim veertig jaar duren voor die groei echt op gang komt. De stad Utrecht telt in 1826 bijna 40.000 inwoners, in 1865 zijn het er iets minder dan 60.000. Aan het einde van de eeuw zijn het er al ruim 100.000. In eerste instantie bouwen particulieren vooral huizen langs bestaande wegen, paden en sloten, onder meer in Wittevrouwen en langs de Daalsedijk⁴.

De gemeente bemoeit zich aanvankelijk niet met de woningbouw, maar daar komt verandering in. Armoedebestrijding was lange tijd een zorg van particulieren en van de kerk. Vanaf het einde van de negentiende eeuw wordt dat langzaam maar zeker een zaak van de overheid. Er komt een

Armenwet en in 1901 volgt de Woningwet, waarmee de gemeente eisen aan woningen kan stellen. Denk bijvoorbeeld aan betere brandveiligheid, voldoende licht en lucht en de beschikbaarheid van privaten en schoon drinkwater. De Woningwet moet een einde maken aan slechte en ongezonde woningen. De bevolking groeit sterk. Ongeschoolde arbeiders trekken naar de stad en wonen daar in smerige en overvolle huizen. Besmettelijke ziekten veroorzaken hoge sterfte, vooral onder kinderen. In de negentiende eeuw maakt cholera veel slachtoffers. We horen de nu uit Nederland verdwenen ziekte nog altijd terug in de uitdrukking 'krijg de klere'. Tijdens de laatste grote epidemie in 1866 vallen er in de stad Utrecht in zeven maanden tijd 1725 doden⁵. Moderne woningbouw maakt trouwens niet onmiddellijk een einde aan alle besmettelijke ziekten: er bestaat een kaart waarop exact is aangegeven waar in Utrecht tussen 1912 en 1918 mensen overleden aan tuberculose. Ook in Nieuw Engeland vallen tientallen doden.

De Woningwet regelt ook dat er voortaan uitgewerkte plannen moeten komen voor nieuwe woonwijken. De gemeente kan bijvoorbeeld eerst een stratenplan maken en zo zorgen voor ruimer opgezette wijken. Ook gaan woningbouwverenigingen een rol spelen bij de volkshuisvesting door te zorgen voor goede en betaalbare huizen, bijvoorbeeld voor arbeiders. We zien dat terug in de ontwikkelingsgeschiedenis van Nieuw Engeland.

› Doden door TBC tussen 1912 en 1918

